

МОЛИТВА ЯК ЕТНОРЕЛІГІЙНИЙ СИМВОЛ У СИСТЕМІ НАРОДНОГО КОДУВАННЯ

Стаття присвячена значенню молитви у системі етнічного кодування як ідентифікатора між етнічними “своїми” і “чужими” представниками. Молитва відіграє важливу роль у процесі етнічної консолідації. Етноконфесійний аспект опозиції “свій-чужий” є одним з фундаментальних факторів етнічної ідентифікації.

Ключові слова: молитва, етнічний символ, фольклор, традиція, свій, чужий.

Сучасний період розвитку суспільства позначений зростанням наукового інтересу до питання генези, функціонування символів у різноманітних сферах людського життя. Символізація відповідних етнічно значущих і вагомих об'єктів, елементів культури відбувається у процесі життєдіяльності народу і відповідного закріплення у свідомості етнофорів. Поява етнічних символів, а також їх відтворення у багатьох випадках спираються на механізм ідентифікації. Мета статті – дослідити значення молитви у системі етнічного кодування і з'ясувати роль та значення молитви у процесі ідентифікації етнічних “своїх” і “чужих”. Об'єктом дослідження є тексти фольклорної прози, зафіксовані наприкінці XIX ст. Актуальність дослідження зумовлена потребою з'ясування молитви як етнічного символу у системі фольклорного кодування як етноконсолідувальної складової в умовах глобалізації.

Культура є вмістилищем досвіду попередніх поколінь, який закріплений у традиціях, звичаях і символах. Поява символів та їх систематизація пов'язана з розвитком етнічної самосвідомості, його переходом на новий і вищий рівень. У такі періоди, на думку Н. Лебедевої, мислячі представники нації свідомо займаються відродженням, удосконаленням, систематизацією і створенням нових символів. Це частина процесу відродження і розвитку національної культури, досягнення духовної і політичної незалежності. Система кодування етнічних символів виконує три основні функції: 1) у компактній та комфортній для використання формі кодує велику психологічну інформацію; 2) за допомогою такого кодування мислення стає економічнішим; 3) етнічні символи дозволяють без участі слів передавати такі відомості та емоції, говорити про які доречно або не коректно взагалі або у конкретних ситуаціях [8: 331]. К. Юнг розрізняв три види символів: 1) індивідуальні; 2) національні, етнічні; 3) загальнолюдські. Етнічні символи мають вагоме значення у період самовизначення народів та у процесі формування їх ідентичності. Символами є предмети, образи, дії або духовні цінності, що їх сприймають як “замінники”, або представник якогось іншого явища. Ю. Лотман відзначає архаїчність символу. Відзначаючи стрижневу групу символів архаїчного, дописемного походження, науковець наголошує на наявності певних знаків – згорнутих мнемонічних програм текстів і сюжетів – які зберігалися в усній пам'яті колективу. Символ – закінчений текст, проте може не входити до жодного синтагматичного ряду, а якщо і входить, то зберігає при цьому смислову і структурну самостійність. Суттєвою рисою символу є його

проникнення з минулого у майбутнє. Пам'ять символу завжди є давнішим, ніж пам'ять його несимволічного текстового оточення [10: 193]. Етнічними символами є одиниці психічного життя і культури певного етносу. Спроби і намагання представників інших етносів дискредитувати важливі національні символи зумовлюють активізацію низки етнозахисних механізмів. Національні символи не лише потребують захисту, але і самі є джерелом нагхнення, творчості і психологічного самозахисту індивідів [11: 139-146]. У дискусії про природу етнічних символів виділяються дві позиції: 1) ґрунтується на наявності ядра культури, зміст якого забезпечує збереження народу, тобто про внутрішні джерела етнічної спадкоємності. Символи у такому випадку є усвідомлюваними компонентами загальної культури; 2) символи сигналізують про відмінність від “чужих”, і саме вони встановлюють кордони. Етнічні символи є важливими елементами семантичного освоєння реальності представниками різних етнічних груп. У результаті чого національні символи можуть впливати на когнітивні структури і стратегії поведінки [8: 330-331]. Етнічні символи різноманітні і мають витoki з різних джерел. А. Налчаджян за критеріями походження виділяє такі підгрупи: географічні об'єкти і їх символізація; національні герої і царі; релігія та етнічні символи; символічні елементи національної культури [11: 145].

За дослідженнями, на початку своєї етногенези кожен народ створює власний пантеон богів. Запозичена релігія з часом може набути національних рис, а релігійні символи стають частиною національної символіки. Релігію – це форма суспільної свідомості, де суспільне буття та образ життя народу відтворено у вигляді віри. Обов'язковою складовою кожної релігії є вірування та притаманний їй релігійний культ. Зазвичай, у ньому використовують священні книги, авторство яких приписується богам або його пророкам на землі (Старий Заповіт, Новий Заповіт, Талмуд) [7: 13]. Релігійна приналежність відіграє важливу роль, оскільки це не лише оціночний образ “чужого”, який зафіксовано у культурі, це значима складова картини світу. У системі народної культури конфесійній приналежності надається першочергове значення. У народному світогляді конфесійна ознака часто є маркером для етнічної приналежності, а свідомість конфесійної приналежності перекриває етнічну свідомість [2: 80].

Здавна текст молитви як невід'ємної складової релігії мала і має велике значення. Ці тексти привернули увагу учених різних галузей – психологів, когнітивістів та ін. – які досліджують вплив молитви на фізичний і духовний стан людини. Фольклорна свідомість наділила молитву надзвичайною силою, як приклад можна навести відоме прислів'я: “Материна молитва – з дна моря підніме”. У народній культурі молитва є текстом, який містить у собі звернення до вищих сакральних сил (Богу, Богородиці, святим) з прохання про захист, одужання, дарування блага або дяка за покровительство, а також сам акт проголошення тексту. Дослідники вказують на канонічні та апокрифічні молитви як першоджерело народних молитов. Проте за формою і функціонуванням народні молитви наближаються до замовлянь і заклинань [1: 276].

Дослідження емпіричних матеріалів, в яких присутнє фольклорне пояснення використання молитви доволі часто відрізняється від власне релігійного. Наприклад, ритуал, зафіксований наприкінці XIX ст., який полягає в обпахуванні сіл під час епідемії, для забезпечення худоби від хижаків та хвороб. Обпахування села наділено функцією оберегу: здавна колу надавали магічного значення, проникнення злих духів з метою завдан-

ня шкоди людям, худобі, майну, захист від зовнішньої стихії, хижаків: “*стараются провесты сохою сомкнутую черту вокруг села или скотных дворов, если скотина помещается изолированно в лугах, полагая что, нечистый дух уйдет за черту и перешагнут за круг не посмеет*”, “*встречных проганяют за черту*” [6: 186], “*встречных гонят из круга, сопротивляющихся бьют*” [6: 187]. Основою віри у дієвість цієї обрядодії містяться у віруваннях, що “*За пахотную черту смерть коровья не ходит*” [9], або ж авторитетні свідчення учасників обпахування та сусідів “*с начала совершения этого обряда никогда ни волк, ни лисица и др. звери не посещали их, а так же разные эпидемические болезни скота мнут их хутор*” [6: 187]. П.Іванов акцентує увагу, що слова, які вживають учасники обпахування сіл під час епідемій, “*разобрать было трудно, но можно было догадаться, что это были какие-то исковерканные молитвы*” [17: 187]. То ж очевидним є значення молитви навіть у незвичному для себе вигляді і, відповідно, незвичним є використання для “спілкування” з нечистою силою. О. Белова і Є. Левкієвська відзначають, що у ролі молитов могли виступати також деякі різновиди ритуального мовлення – заум та глосалія [1: 276]. Ще одним незвичним і навіть дивним приводом для молитви є її використання у процесі проходження одного з етапів відьомської ініціації: згідно з українськими народними віруваннями, обов’язковим елементом “вчення” жінки, яка бажає стати відьмою, є відвідування берега ріки поблизу водяного млина з іконою Божої Матері і триразове читання молитви “Отче наш” навпаки: починаючи “від лукавого” і закінчуючи словом “отче” [5: 442]. Як і в попередньому випадку, текст молитви використовується у перекрученому вигляді.

Наприкінці XIX ст. Б. Грінченко зафіксував українську народну казку “Чия молитва старша”, в якій між багатим Йоською і мірошником Іваном відбулася дискусія, відстоюючи кожен власне віросповідання, намагалися з’ясувати: чия молитва старша. Застосовувавши власні “доводи” Іван змусив Йоську “дійти висновку”, що “руське харовими старше”: “*-Ох, – каже, – Іванче, тут мені було нещастя: як вилзло с під коліс – чорна морда, довгий ніс, ше й дві кзукголки коло ніс, то я думало, що й мене злість. Я кажу: “Осиной”, а воно лізе; як сказав я руське “Харовими”, то воно так і щезло, і прямо ускочило у воду. Значить, шо руське “Харовими” старше*” [3: 45-46]. Етноконфесійний аспект опозиції “свій-чужий” є одним з основних факторів етнічної самоідентифікації. Фольклорні тексти, в яких відображено сприйняття етнофором іншої конфесії, демонструє специфіку їх образів, які зумовлені механізмом сприйняття іновірця з позиції “своєї” культури. Система етнічних символів є системою кодування для деякої частини національного характеру та уявлень етносу про світ і про себе. Ця система формувалася протягом тривалого існування етносу, основою є опозиція “ми” і “вони”, прагнення виділити членів “свого” етносу від “чужих”, намагання підкреслити несхожість на усіх можливих рівнях. Дослідники відзначають, що у народному сприйнятті, щира (нехай і не вірно прочитана) молитва може бути важливішою для Бога, ніж канонічна [1: 276]. А. Димінський зафіксував три казки, які демонструють народне бачення покарання священнослужителів, які вирішили пожартувати з бідного Мазура за щирі молитви Богові і прохання дати йому сто дукатів. Почувши це прохання, ксьондз та ще кілька інших ксьондзів склали 99 дукатів “*зсипали в сакивочку, всукали шнурочок довгий – для сміха: чи тож-то правду він говорить, жи биз єдного ни вольме?*” [4: 161]. “Отримавши” і порухавши гроші, Мазур подякував Богові: “*Божі! Дзінькує Тобі за ласкі твої пшнинайсвентиши! Мувил-им, жи без*

єдного не везьми, але, кеди-сь дал дзевіндзесьот і дзевінць, то даш і того одного!” [4: 161] і кинувся геть з церкви.

Етноконфесійна складова відіграє важливу роль у процесі етнодиференціації, є важливими для самопізнання та самосвідомості етносу – уявлення про “чужу” і “свою” релігію, обрядовість – входять до системи цінностей етносу. Молитва як один з релігійних символів має надзвичайно велике значення у життєдіяльності етносу. Тексти фольклорної прози демонструють народну любов цього етнорелігійного символу та залучення його до багатьох сфер буття людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белова О.В., Левкиевская Е.Е. Молитва // Славянские древности : этнолингвистический словарь. В 5 томах / Под ред. Н.И. Толстого. – Т. 3. К-П. – М. : Институт славяноведения РАН, 1993. – С. 276-280.
2. Белова О.В. Этнические стереотипы по данным языка и народной культуры славян (этнолингвистическое исследование): Дисс... докт. филол. наук: 10.02.03 – славянские языки. – М., 2006. – 264 с.
3. Міжетнічні стосунки в українських народних казках / Упор., передмова, приміт., словник І. Грищенко. – К.: ЗАТ “Миронівська друкарня”, 2009. – 252 с.
4. Димінський А. Казки та оповідання з Поділля. В записках 1850-1860-их рр. Вип. I / упор. М. Левченко. – К. : Друкарня Української Академії Наук, 1928. – 598 с.
5. Иванов П.В. Народные рассказы о ведьмах и упырях // Україніці : народні вірування, повір'я, демонологія. – К. : Либідь, 1991. – С. 430-498.
6. Иванов П. Опахивание деревни во время эпидемий // Этнографическое обозрение. – № 1-4 (№3). – 1897. – С. 186-187.
7. Карабулатова И.С. Введение в региональную этнолингвистику. – Москва-Тюмень : МПГУ, 2005. – 200 с.
8. Купченко В.Е. Восприятие национальных символов русской этнической группой // Теоретические проблемы этнической и кросс-культурной психологии : Материалы Международной научной конференции 29-30 мая 2008 г. В 2 т. / Отв. ред. В.В. Грищенко. – Смоленск: Универсум, 2008. – Т. 1. – 330-337 с.
9. Лес / Толковый словарь Даля онлайн [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://slovardalja.net>
10. Лотман Ю.М. Символ в системе культуры // Лотман Ю.М. Избранные статьи в трех томах. – Т.1 Статьи по семиотике и топологии культуры. – Таллин: “Александра”, 1992. – С.191-199.
11. Налчаджян А.А. Этнопсихология. 2-е изд. – СПб. : Питер, 2004. – 381 с.

Грищенко И.В., Киев

МОЛИТВА КАК ЭТНОКОНФЕССИОНАЛЬНЫЙ СИМВОЛ В СИСТЕМЕ НАРОДНОГО КОДИРОВАНИЯ

Статья посвящена роли молитвы в системе этнического кодирования как идентификатора между этническими “своими” и “чужими” представителями. Молитва играет огромную роль в процессе этнической консолидации. Этноконфессиональный аспект

оппозиции “свой-чужой” является одним из фундаментальных факторов этнической идентификации.

Ключевые слова: молитва, этнический символ, фольклор, традиция, свой, чужой.

Gryshenko I.V., Kyiv

PRAYER IN THE SYSTEM OF ETHNIC CODE

This article observes the role of prayer in the system of ethnic code as identifier between ethnic “own” and “alien” agent. The prayer plays a great role in the process of ethnic consolidation on the globalization condition. The ethno-confession aspect of opposition “own- alien” is one of fundamental factors of ethnic identification.

Key words: prayer, ethnic symbol, folklore, tradition, own, alien.

УДК 811.161.1:81`373

Таньш С.

Стамбул, Турция

ТУРЕЦКИЕ ЗАИМСТВОВАНИЯ ПРОМЫШЛЕННОЙ ТЕМАТИКИ КАК ОТРАЖЕНИЕ СПЕЦИФИКИ РУССКО-ТУРЕЦКОГО ЯЗЫКОВОГО КОНТАКТА

В статье продемонстрирован фрагмент исследования места и роли турецких заимствований в системе современного русского языка на примере лексики тематической группы «Промышленность». Показана роль экстралингвистических факторов в процессе языкового взаимодействия.

Ключевые слова: языковой контакт, турцизм, генетический источник, исторический источник, язык-посредник, прототип, экстралингвистический фактор.

На современном этапе развития межкультурной коммуникации иноязычная лексика считается неотъемлемой составляющей языковой действительности. Являясь рефлексией системы языка на различные внеязыковые процессы в обществе, заимствования отражают динамику и характер таких процессов. Особый интерес в этом отношении представляет для исследователей взаимодействие языков различной генетической природы, что, в частности, иллюстрирует русско-тюркский языковой контакт. Изучению места и роли тюркизмов в русском языке в разные периоды его развития уделялось значительное внимание. Учёных-тюркологов интересовали вопросы этимологии тюркизмов (Кононов А.Н. [7]), тюркская диалектология, ономастика (Баскаков Н.А. [2]), проблемы освоения тюркизмов в языке-реципиенте (Юналеева Р.А. [13]).

Традиционно в общем ряду ориентализмов изучаются и заимствования из турецкого языка, до настоящего времени системное описание данной группы заимствований не являлось предметом отдельного исследования. Тем не менее, турцизмы представляют определённый интерес для филологов-русистов, особенно в отношении путей и обстоя-

© Таньш С. 2015